

دانشگاه معارف اسلامی

رساله‌ی دکتری

گروه: مدرسی معارف اسلامی

گرایش اخلاق اسلامی

عنوان:

تأثیر جنسیت در اخلاق

استاد راهنما:

حجه الاسلام و المسلمین دکتر محمدتقی فعالی

استادان مشاور:

حجه الاسلام و المسلمین دکتر مسعود آذربایجانی

سرکار خانم دکتر مهدیه سادات مستقیمی

نگارش:

قاسم احمدی

۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه معارف اسلامی

رساله‌ی دکتری

گروه: مدرسی معارف اسلامی

گرایش اخلاق اسلامی

عنوان:

تأثیر جنسیت در اخلاق

استاد راهنما:

حجه الاسلام و المسلمین دکتر محمد تقی فعالی

استادان مشاور:

حجه الاسلام و المسلمین دکتر مسعود آذربایجانی

سرکار خانم دکتر مهدیه سادات مستقیمی

نگارش:

قاسم احمدی

۱۳۹۲

کلیه حقوق اعم از چاپ، تکثیر، نسخه برداری، ترجمه، اقتباس و... از رساله برای
دانشگاه معارف اسلامی محفوظ است، نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

تقدیم به

حضرت ولی عصر امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف)

که انتظارِ فرجش افضل الاعمال است.

تقدیر و تشکر

با سپاس از پدر و مادر عزیز و همسر مهربانم، همچنین قدردانی از تمامی اساتید گران‌قدری که از حضور پر برکتشان کسب فیض نموده‌ام و از خرمن فضل و دانششان خوشه‌ای بر چیدم و همچنین مراتب تشکر خود را به طور خاص تقدیم می‌دارم به استاد عزیز و ارجمند؛ آقای دکتر فعالی که در تمام مراحل و مسیر این پژوهش قدم به قدم مرا راهنمایی و یاری نموده‌اند؛ از خداوند متعال برای ایشان و استادان مشاورم دکتر آذربایجانی و سرکار خانم دکتر مستقیمی، سلامت و سعادت و توفیق روزافزون در تمامی مراحل زندگی خواهان و خواستارم.

در پایان لازم می‌دانم از آقای دکتر حسین مرادی و برادرم دکتر محمد احمدی که این‌جانب را در ترجمه متون لاتین مربوط به بحث یاری نمودند تقدیر و تشکر نمایم.

چکیده

یکی از مباحث بنیادی در عرصه‌ی اخلاق پژوهی مسئله‌ی رابطه‌ی جنسیت و اخلاق است که از دیرباز ذهن متفکران را به خود مشغول کرده است. از یک سو عدم التزام به همسانی اخلاقی و ارزشی زنان و مردان پیامدهایی همچون امتیاز و برتری یک جنس بر جنس دیگر در ارزشمندی را در پی داشته و از سوی دیگر قائل شدن به تشابه زنان و مردان در حوزه‌ی رفتارهای اخلاقی، نادیده گرفتن نقش‌های جنسیتی اخلاق- که نظام آفرینش بر عهده‌ی هر یک از زن و مرد نهاده- را به دنبال داشته است. با توجه به این پیامدها و ساحت‌های وجودی متمایز زن و مرد است که ضرورت استمداد از مرجعی فراجنسیتی- رهیافت اسلام‌شناسانه- در تبیین، ارزش‌گذاری و الگو دهی مسئله جنسیت و اخلاق بیش از پیش آشکار می‌گردد. این رساله ضمن استخراج و بررسی دیدگاه اندیشمندان غربی، گرایش‌های فمینیستی و مقایسه‌ی متون دینی (عهدین و قرآن)، به بیان دیدگاه اسلام با روش تحلیلی و تطبیقی پرداخته است. از بررسی‌های انجام‌شده معلوم شد که از دوران یونان باستان تا دوره‌ی جدید به طور غالب، رویکرد «مردانه‌نگر» به اخلاق همراه با تحقیر زنان، وجود داشته است. به نظر می‌رسد ظهور گرایش‌های اخلاقی «زنانه‌نگر» (فمینیستی) و غیر آن، بازتاب یکسونگری مردانه به اخلاق باشد. در این میان برخی از فمینیست‌ها با ناامیدی از القای برتری زنان، با طرح مشابهت و همسانی جنسیتی زنان و مردان به اخلاق «زنمرد» (Androgyny) روی آورده و برخی «اخلاق مراقبت» را ویژه زنان و اخلاق «عدالت» را ویژه‌ی مردان دانسته‌اند، بعضی نیز منکر هر نوع خصیصه‌ی مردانه و زنانه شده و جنس‌گونگی را پدیده‌ای تاریخی و فرهنگی می‌دانند. اسلام به عنوان مجموعه‌ای از باورها و ارزش‌ها و منبع و تکمیل‌کننده‌ی مکارم اخلاق، با عنایت به همه‌ی ابعاد روانی، جسمی و ویژگی‌های فطری و تکوینی زنان و مردان، رویکرد خاصی را در مبحث جنسیت و اخلاق به نمایش گذاشته است. این الگوی جنسیتی اخلاق ضمن تأکید بر همسانی ارزشی زنان و مردان حاوی دو نکته اساسی است؛ نخست اینکه در حوزه‌ی خوی‌های اخلاقی مجموعه‌ای از تفاوت‌ها در شدت و ضعف و دامنه‌ی برخی از ویژگی‌ها همچون حیا و انعطاف‌پذیری بیشتر برای زنان و غیرت و ورزی و صلابت فزون‌تر را برای مردان مورد سفارش قرار داده است؛ و دیگر اینکه در حوزه‌ی رفتارهای اخلاقی بر متانت بیشتر در گفتار، رفتار و پرهیز از خودنمایی زنان تأکید نموده است.

واژگان کلیدی: اخلاق، جنسیت، خصلت‌های اخلاقی، رفتارهای اخلاقی، زنان، مردان، قرآن، عهدین و فمینیسم.

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار.....
۳	۱- بخش اول: کلیات و مفاهیم.....
۴	۱-۱ فصل اول: کلیات.....
۴	۱-۱-۱ بیان مسئله.....
۴	۱-۱-۲ پیشینه تحقیق.....
۵	۱-۱-۳ جنبه نوآوری تحقیق.....
۵	۱-۱-۴ سؤال اصلی تحقیق.....
۵	۱-۱-۵ سؤالات فرعی تحقیق.....
۶	۱-۱-۶ فرضیه‌ها.....
۶	۱-۱-۷ اهداف تحقیق.....
۶	۱-۱-۸ بهره‌وران.....
۷	۱-۱-۹ روش کار.....
۷	۱-۱-۱۰ ساختار تحقیق.....
۱۰	۲- فصل دوم: مفهوم‌شناسی.....
۱۰	۲-۱ معنای لغوی و اصطلاحی اخلاق.....
۱۰	۲-۲ چپستی علم اخلاق.....
۱۱	۲-۳ اخلاق و قلمرو آن.....
۱۱	۲-۴ صفات نفسانی و رفتارها.....
۱۴	۲-۵ دین و اخلاق.....
۱۵	۲-۶ اخلاق سکولار در مقایسه با اخلاق دینی.....
۱۹	۲-۷ آداب و اخلاق.....
۲۱	۲-۷-۱ برخی از تفاوت‌های آداب و اخلاق.....
۲۲	۲-۷-۲ بازگشت آداب به اخلاق.....
۲۲	۲-۸ مفهوم جنس و جنسیت.....
۲۵	۲-۹ اخلاق جنسی و اخلاق جنسیتی.....

۲. بخش دوم: دیدگاه‌های غرب پیرامون جنسیت و اخلاق..... ۲۸
- ۲-۱-۲ فصل اول: مسئله تأثیر جنسیت در اخلاق در تاریخ اندیشه‌ی فلاسفه‌ی غرب..... ۲۹
- ۲-۱-۲-۱ دوره‌ی یونان باستان..... ۲۹
- ۲-۱-۲-۱-۱ افلاطون..... ۲۹
- ۲-۱-۲-۱-۲ ارسطو..... ۳۲
- ۲-۱-۲-۳ فیلون..... ۳۶
- ۲-۱-۲ قرون وسطی..... ۴۰
- ۱-۲-۱-۱ آوگوستینوس..... ۴۰
- ۲-۲-۱-۲ آکوئیناس..... ۴۳
- ۳-۱-۲ دوران جدید..... ۴۵
- ۱-۳-۱-۲ روسو..... ۴۵
- ۲-۳-۱-۲ کانت..... ۴۹
- ۲-۲ فصل دوم: «تأثیر جنسیت در اخلاق» از دیدگاه ادیان و عهدین..... ۵۴
- ۱-۲-۲ نگاهی به رابطه جنسیت و اخلاق در آیین‌ها و ادیان..... ۵۴
- ۲-۲-۲ دیدگاه عهد عتیق (تورات)..... ۵۷
- ۱-۲-۲-۲ جایگاه ارزشی زن و مرد در خلقت اولیه..... ۵۷
- ۲-۲-۲-۲ نقش زن در سقوط اخلاقی..... ۵۹
- ۳-۲-۲-۲ نگرشی دیگر (مثبت) به زن..... ۶۱
- ۱-۳-۲-۲-۲ تشکیل خانواده و تکامل اخلاقی زنان و مردان..... ۶۲
- ۲-۳-۲-۲-۲ شخصیت اخلاقی زن در مقام همسری در عهد عتیق..... ۶۳
- ۴-۲-۲-۲ تفاوت برخی از سفارش‌ها و نمودهای اخلاقی به زنان و مردان..... ۶۴
- ۵-۲-۲-۲ برخی از صفات و رفتارهای اخلاقی زنان در روابط اجتماعی با مردان..... ۶۵
- ۳-۲-۲ دیدگاه عهد جدید (انجیل)..... ۶۸
- ۱-۳-۲-۲ جایگاه ارزشی زن و مرد در خلقت اولیه..... ۶۸
- ۲-۳-۲-۲ نقش زن در سقوط اخلاقی..... ۶۹
- ۳-۳-۲-۲ شخصیت اجتماعی زن..... ۷۰
- ۴-۳-۲-۲ امر به معروف زنان و مردان..... ۷۱
- ۵-۳-۲-۲ زن و حق حسن معاشرت..... ۷۳

- ۶۳-۲-۲ تفاوت برخی از نمودهای اخلاقی زن و مرد..... ۷۴
- ۶۳-۲-۲ حیا اخلاقی و عفاف..... ۷۴
- ۶۳-۲-۲ پرهیز از خودنمایی..... ۷۵
- ۶۳-۲-۲ متانت در راه رفتن..... ۷۶
- ۳-۲ فصل سوم: فمینیسم و تأثیر جنسیت در اخلاق..... ۷۸
- ۳-۲ ۱-۳-۲ معنای فمینیسم..... ۷۸
- ۳-۲ ۲-۳-۲ جنس و جنسیت در نگاه فمینیسم..... ۷۹
- ۳-۲ ۳-۳-۲ اخلاق فمینیستی و چهار گفتار مربوط به آن..... ۸۰
- ۳-۲ ۱-۳-۳-۲ گفتار اول: مروری بر پیدایش و گسترش اندیشه‌های فمینیستی از منظر ارزشی و اخلاق..... ۸۲
- ۳-۲ ۱-۳-۳-۲ فمینیسم لیبرال..... ۸۳
- ۳-۲ ۲-۳-۳-۲ فمینیست مارکسیست و فرودستی زنان..... ۸۵
- ۳-۲ ۳-۳-۳-۲ فمینیسم رادیکال..... ۸۸
- ۳-۲ ۴-۳-۳-۲ فمینیسم سوسیالیست..... ۹۱
- ۳-۲ ۵-۳-۳-۲ فمینیسم اگزستانیسالیست..... ۹۳
- ۳-۲ ۶-۳-۳-۲ فمینیسم روانکاوانه..... ۹۵
- ۳-۲ ۷-۳-۳-۲ فمینیسم پسا ساختار گرا..... ۹۸
- ۳-۲ ۸-۳-۳-۲ فمینیسم پست مدرنیسم..... ۹۹
- ۳-۲ ۲-۳-۳-۲ گفتار دوم: تمایز جنسیتی و اخلاق از منظر مبانی و معرفتی..... ۱۰۱
- ۳-۲ ۱-۲-۳-۳-۲ انتقاد فمینیستی از فلسفه اخلاق سنتی در غرب..... ۱۰۱
- الف: سو گیری مردانه در اخلاق عدالت گرا..... ۱۰۳
- ب: نادیده گرفتن زن و اخلاق زنانه..... ۱۰۳
- ۳-۲ ۳-۳-۳-۲ گفتار سوم: اخلاق مراقبت (مسئولیت گرا) و ارزیابی..... ۱۰۴
- ۳-۲ ۱-۳-۳-۳-۲ نقش جنسیت در شناخت گزاره‌های اخلاقی از نظر گیلیگان..... ۱۰۸
- ۳-۲ ۲-۳-۳-۳-۲ اخلاق مادری در اخلاق مراقبت..... ۱۱۰
- ۳-۲ ۴-۳-۳-۲ گفتار چهارم: همسانی جنسیتی و پیامدهای اخلاق فمینیسم..... ۱۱۱
- ۳-۲ ۱-۴-۳-۳-۲ مرد ستیزی..... ۱۱۳
- ۳-۲ ۲-۴-۳-۳-۲ نفی خانواده..... ۱۱۳
- ۳-۲ ۳-۴-۳-۳-۲ تحقیر مادری..... ۱۱۴

- ۱۱۴.....۲-۳-۳-۴ تأکید بر سقط جنین.....
- ۱۱۵.....۲-۳-۳-۵ همجنس گرایی.....
- ۱۱۶.....۲-۴ تحلیل نهایی و جمع بندی.....
- ۱۲۰.....۳. بخش سوم: تأثیر جنسیت در اخلاق از دیدگاه اسلام (آیات و روایات و اندیشمندان اسلامی).....
- ۱۲۱.....۳-۱ فصل اول: قرآن و روایات.....
- ۱۲۱.....۳-۱-۱ یکسانی زنان و مردان در ارزش ها از دیدگاه قرآن.....
- ۱۲۶.....۳-۱-۲ روایات معصومان علیهم السلام.....
- ۱۲۹.....۳-۱-۳ نگاهی به روایات متعارض.....
- ۱۳۴.....۳-۱-۴ تفاوت های تکوینی زنان و مردان و تأثیر آن بر اخلاق.....
- ۱۳۶.....۳-۱-۴-۱ عواطف زنانه و تأثیر آن بر اخلاق.....
- ۱۳۷.....۳-۱-۴-۲ صلابت مردانه و لطافت زنانه و تأثیر آن بر اخلاق.....
- ۱۴۳.....۳-۱-۵ تناسب میان تکوین و تشریح.....
- ۱۴۴.....۳-۱-۵-۱ خویشتن داری جنسی.....
- ۱۴۴.....۳-۱-۵-۲ فزونی میل جنسی و حجاب و حیاء زنان.....
- ۱۴۸.....۳-۱-۵-۳ ضعف اخلاقی مردان در برابر شهوت جنسی.....
- ۱۴۹.....۳-۱-۵-۳ آیات.....
- ۱۵۰.....۳-۱-۵-۳ روایات.....
- ۱۵۱.....۳-۱-۶ برخی از تکالیف متفاوت اخلاقی زن و مرد.....
- ۱۵۲.....۳-۱-۶-۱ پوشش.....
- ۱۵۴.....۳-۱-۶-۲ عفت و پوشش.....
- ۱۵۸.....۳-۱-۷ اخلاق و جنسیت در حدیث «خصال النساء».....
- ۱۵۹.....۳-۱-۷-۱ منابع و تفاوت های حدیث.....
- ۱۶۰.....۳-۱-۷-۲ مقایسه حدیث «خصال النساء» با آموزه های قرآن و سخنان حضرت علی علیه السلام.....
- ۱۶۲.....۳-۱-۷-۳ دیدگاه شارحان و مترجمان.....
- ۱۶۶.....۳-۱-۸ دروغ گفتن مرد به زن در روایات.....
- ۱۶۸.....۳-۱-۸-۱ دروغ مرد به زن یا زن و شوهر به یکدیگر.....
- ۱۶۹.....۳-۱-۸-۲ مقصود از دروغ به زن.....
- ۱۷۱.....۳-۱-۸-۳ آیا دروغ به زن اخلاقی است؟.....

- ۳-۱-۹ رابطه غیرت و جنسیت..... ۱۷۳
- ۳-۱-۹-۱ تمایز غیرت از حسادت..... ۱۷۴
- ۳-۱-۹-۲ رابطه غیرت و تعدد زوجات..... ۱۷۴
- ۳-۱-۱۰ تفاوت‌ها و تشابه‌های جسمانی و اخلاقی زنان و مردان..... ۱۷۸
- ۳-۱-۱۰-۱ تشابه در خصلت‌ها..... ۱۷۸
- ۳-۱-۱۰-۲ تفاوت در رفتار و نمودها..... ۱۷۹
- ۳-۱-۱۱ ارائه الگو..... ۱۸۰
- ۳-۲ فصل دوم «تأثیر جنسیت در اخلاق» از دیدگاه اندیشمندان اسلامی..... ۱۸۳
- ۳-۲-۱ محمد غزالی..... ۱۸۳
- ۳-۲-۲ ابن مسکویه و خواجه نصیرالدین طوسی..... ۱۸۷
- ۳-۲-۳ دیدگاه برخی از فلاسفه‌ی مسلمان در «رابطه نفس و بدن» و تأثیر آن در اخلاق..... ۱۹۴
- ۳-۲-۳-۱ دیدگاه ابن سینا..... ۱۹۵
- ۳-۲-۳-۲ دیدگاه ملاصدرا..... ۱۹۷
- ۳-۲-۴ فیض کاشانی..... ۲۰۱
- ۳-۲-۵ ملاهادی سبزواری..... ۲۰۴
- ۳-۲-۶ آیت‌الله جوادی آملی..... ۲۰۴
- ۳-۲-۷ آذربایجانی..... ۲۰۶
- ۳-۲-۸ آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی..... ۲۰۷
- ۳-۳ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری..... ۲۰۹
۴. بخش چهارم: مقایسه اسلام و غرب..... ۲۱۲
- ۴-۱ فصل اول: قرآن کریم و عهدین..... ۲۱۳
- ۴-۱-۱ مقایسه‌ی ارزشی زن و مرد در آفرینش..... ۲۱۳
- ۴-۱-۲ خلقت زن و مرد و جایگاه ارزشی آن‌ها نسبت به یکدیگر..... ۲۱۴
- ۴-۱-۳ گناه اولیه..... ۲۱۸
- ۴-۱-۴ امر به معروف و نهی از منکر به مثابه عوامل مؤثر در رشد اخلاقی..... ۲۱۹
- ۴-۱-۵ حیا اخلاقی و عفاف..... ۲۲۲
- ۴-۱-۶ پوشش عامل طهارت قلب و روح و تفاوت پوشش بین زنان و مردان..... ۲۲۲
- ۴-۲ فصل دوم: اندیشمندان غرب و مسلمان..... ۲۲۶

۲۲۶	..... ۱-۲-۴ تفاوت مبنایی و معنایی فضایل
۲۲۸	..... ۲-۲-۴ حیا و پوشش
۲۳۰	..... ۳-۲-۴ ترجیح خصایص مردانه بر خصایص زنانه
۲۳۱	..... ۴-۲-۴ ناتوانی زنان در پارسایی
۲۳۱	..... ۵-۲-۴ ترجیح اخلاق زنانه بر اخلاق مردانه
۲۳۳	..... ۶-۲-۴ فزونی حیاى زنان در نگاه اندیشمندان مسلمان
۲۳۴	..... ۷-۲-۴ فضایل یکسان، رفتارهای متفاوت
۲۳۵	..... ۸-۲-۴ تأثیر انعطاف پذیری و رقت قلب در اخلاق
۲۳۷	..... ۹-۲-۴ فمینیسم، توسعه زنانگی و مردانگی یا اختفاء و امحاء تفاوت‌ها
۲۴۳	..... ۳-۴ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۴۵	..... ۵. بخش پنجم: تحلیل و نتیجه‌گیری
۲۴۶	..... ۱-۵ مرور اجمالی بر نتایج هر یک از بخش‌ها
۲۴۸	..... ۲-۵ تحلیل پایانی
۲۵۵	..... ۳-۵ پاسخ نهایی به مسئله و رابطه آن با فرضیه
۲۵۵	..... ۴-۵ پیشنهادها برای پیگیری مسئله برای دستیابی به یافته‌های جدید
۲۵۷	..... فهرست منابع
۲۶۸	..... نمایه‌ها

پیشگفتار

اخلاق و انسان دو هم‌سفر به درازای عمر بشرند؛ هرگاه انسانی بوده و بشری می‌زیسته، خصلت‌ها و رفتارهای اخلاقی نیز وجود داشته است. پس از مرور مطالعاتی در حوزه‌ی مطالعات «تأثیر جنسیت در اخلاق» به نظر می‌رسد طی قرون متمادی به طور اجمال دو رویکرد «مردانه نگر» و «زنانه‌نگر» به مسئله اخلاق وجود دارد؛ رویکرد اول که بیشتر از قرون وسطی تا دوران جدید خودنمایی می‌کرد با ظهور گرایش‌های فمینیستی مقابل رویکرد «اخلاق زنانه‌نگر» قرار گرفت؛ این نوشتار یکی از دلایل اصلی این رویارویی را، دوری از منبع وحی و فطرت انسان و ناتوانی شناخت متقابل زنان و مردان از یکدیگر می‌داند. با توجه به ساحت‌های وجودی متمایز زن و مرد ضرورت استمداد از مرجعی فرا جنسیتی در بازسازی، تبیین، ارزش‌گذاری و الگو دهی در مسئله جنسیت و اخلاق بیش از پیش آشکار می‌گردد. این دقیقاً همان رهیافت اسلام‌شناسانه به موضوع جنسیت و اخلاق است که با رجوع به منبع وحی به عنوان تنها ضامن سعادت و تکامل اخلاقی زنان و مردان و به طور کلی جامعه انسانی تأکید دارد. پافشاری بر رهیافت اسلام‌شناسانه به مسئله «جنسیت و اخلاق» و ایستادگی در برابر دیدگاه‌های غیردینی وظیفه اندیشمندان مسلمان است چرا که رویارویی دو رویکرد «مردانه نگر» و «زنانه‌نگر» به اخلاق در جهان معاصر خواه نا خواه این انتظار را ایجاد می‌کند که دین اسلام، باید موضع روشنی در قبال مسائل اخلاقی زنان و مردان داشته باشد و برای آن‌ها راه‌حل‌های مناسب با واقعیات روحی و جسمی هر یک ارائه دهد. به نظر می‌رسد این‌گونه انتظار داشتن از دین، دور از انتظار نیست؛ زیرا در سخن پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) است که فرمود: «إِنِّي بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ؛ من مبعوث شدم تا اخلاق نیکو را تکمیل کنم»^۱.

هدف اخلاق اسلامی این است که با توجه به همه‌ی ابعاد روحی و جسمی زنان و مردان، چارچوبی نظام‌مند به منظور رستگاری بشریت ارائه کند. شناخت صحیح خصلت‌ها و رفتارهای اخلاقی انسان مهم‌ترین راهکار برای رسیدن به کمال اخلاقی را فراهم می‌کند.

«علم اخلاق همانند علم فقه و حقوق و سایر علوم دینی، متن و شرح دارد که متنش را قرآن تبیین می‌کند و شرحش نیز بوسیله‌ی همان متون دینی به کمک عقل و سنت و سیرت صالحان سالک صورت می‌گیرد»^۲.

۱- عبدالله شبر، *الاخلاق*، تدقیق جواد شبر و مقدمه سید محمد قطعی نجفی. ص ۲۶.

۲- عبدالله، جواد آملی، *مبانی اخلاق در قرآن*، ۵۰.

این نوشتار ضمن بررسی دیدگاه‌های اندیشمندان غربی با مراجعه به قرآن و سنت به عنوان منابع اصلی شناخت صفات و رفتارهای اخلاقی انسان، نگاهی نو به مسئله جنسیت و اخلاق دارد و سعی دارد «تأثیر جنسیت در اخلاق» را از منظر اسلام با چارچوب روش شناختی مباحث منطبق بر اصول اعتقادی و فقهی شیعه، ارائه دهد.

در واکاوی رابطه جنسیت و اخلاق، نظریات برون‌دینی (یهودیت، مسیحیت، فمینیسم) و نظریه درون‌دینی - (نظریه اسلام) - مورد کنکاش قرار گرفته است تا افراط و تفریط و حد اعتدال معین شود. این پژوهش بر یک پیشگفتار و پنج بخش بنا شده است که به طور اجمال از این قرار است:

بخش اول: کلیات و مفاهیم که در دو فصل، فصل اول کلیات و فصل دوم مفهوم‌شناسی ارائه شده است؛ بخش دوم: دیدگاه‌های غرب پیرامون جنسیت و اخلاق، در سه فصل؛ فصل اول: جنسیت و اخلاق در تاریخ اندیشه فلاسفه غرب طی سه دوره‌ی یونان باستان، قرون وسطی، دوره جدید و فصل دوم: جنسیت و اخلاق در عهدین و فصل سوم: جنسیت و اخلاق در اندیشه‌ی فمینیستی؛ بخش سوم: دیدگاه اسلام در مسئله جنسیت و اخلاق که در دو فصل؛ فصل اول: آیات و روایات و فصل دوم: عالمان و فلاسفه اسلامی؛ بخش چهارم: مقایسه اسلام و غرب در دو فصل، فصل اول: دیدگاه متون دینی (عهدین در مطابقت با قرآن) و فصل دوم: اندیشمندان غرب و مسلمان؛ بخش پنجم: نتیجه‌گیری.

۱. بخش اول: کلیات و مفاهیم

۱-۱- فصل اول: کلیات

۱-۲- فصل دوم: مفهوم شناسی

۱-۱ فصل اول: کلیات

۱-۱-۱ بیان مسئله:

بی‌تردید تحقیق در مسئله «تأثیر جنسیت در اخلاق»، پژوهشی جدی در حوزه‌های مختلف دینی، فلسفی، جامعه‌شناسی و روانشناسی می‌طلبد، از یک سو عدم التزام به همسانی اخلاقی و ارزشی زنان و مردان پیامدهایی همچون امتیاز و برتری یک جنس بر جنس دیگر در ارزشمندی را در پی داشته و از سوی دیگر قائل شدن به تشابه زنان و مردان در حوزه‌ی رفتارهای اخلاقی، نادیده گرفتن نقش‌های جنسیتی اخلاق- که نظام آفرینش بر عهده‌ی هر یک از زن و مرد نهاده- را به دنبال داشته است. از آنجا که اخلاق، شاخه‌ای از علوم انسانی است که در آن از ارزش خوی‌ها و رفتارهای آدمی بحث می‌شود، در این تحقیق سعی شده رابطه جنسیت و اخلاق را در همین دو ساحت خوی‌ها و رفتارهای اخلاقی مورد بررسی قرار دهیم. مسئله اصلی تحقیق ما در این رساله بررسی تأثیر جنسیت در اخلاق است و به عبارت دیگر آیا اخلاق جنسیت بردار است یا اینکه اخلاق ارتباطی به جنسیت نداشته و قابل تقسیم به اخلاق زنانه و اخلاق مردانه نیست؟ تا به این بهانه راهکار برون‌رفت از پیامدهای ناگوار اخلاقی مانند یک‌سویه نگری به اخلاق، امحا و یا اخفای خصلت‌های اخلاقی زنان و مردان، ارائه دهیم. هرچند دانشمندان و مکاتب غربی به ویژه جریان‌های فمینیستی، دیدگاه‌هایی را در مورد اخلاق زنانه و مردانه با نگاه روانشناسی ارائه کرده‌اند ولی در این تحقیق ضمن استخراج و نقد و بررسی دیدگاه‌های مختلف اندیشمندان غربی و نحله‌های فمینیستی، به تبیین دیدگاه اسلام بر اساس آیات و روایات پرداخته شده است.

۱-۱-۲ پیشینه تحقیق:

با بررسی انجام‌شده مشخص شد تا کنون کتاب یا پایان‌نامه‌ای به صورت مستقل در باره «تأثیر جنسیت در اخلاق» منتشر نشده است اما تعدادی مقاله در داخل و خارج از کشور با موضوع جنسیت و اخلاق با نتایج ذیل به دست آمد:

اخلاق و جنسیت در حدیث «خصال النساء» - اثر سید حسن اسلامی^۱ که به بررسی حدیث معروف «خيار خصال النساء و شرار خصال الرجال» پرداخته و در آخر نتیجه می‌گیرد که این حدیث مرسل بوده و با آموزه‌های اخلاقی و دینی سازگار نیست.

۱- حسن اسلامی، «اخلاق و جنسیت در حدیث خصال»، علوم حدیث، سال سیزدهم، شماره ۳ و ۴، ص ۴۷-۸۷

جنسیت و اخلاق مراقبت- سید حسن اسلامی^۱ که در آن نظریه اخلاقی خانم گرویل گیلیگان که در آن اخلاق مراقبت را برای زنان مطرح کرده، نقد و بررسی می‌کند و سرانجام به این نتیجه می‌رسد که اگر اخلاق مراقبت را به مثابه ارزش انسانی قلمداد کنیم که فراتر از جنسیت قرار دارد، دیگر نیازی به اخلاق خاص زنانه وجود نخواهد داشت.

جنسیت و اخلاق- اثر فاطمه صفری^۲ که در مجله پیام زن طی شماره‌های ۸۷-۸۶-۸۵-۸۴ ارائه شده، بیشتر مطالب آن مربوط به اخلاق جنسی جوانان و اجتماع بوده و تنها در عنوان مقاله با تحقیق ما مشترک است.

جنسیت و اخلاق- اثر لارنس جی واکر^۳، ترجمه محمدرضا جهانگیرزاده، این مقاله نیز به نقد و بررسی نظریه اخلاقی (مراقبت) پرداخته و سوگیری جنسیتی خانم گیلیگان را در اخلاق اشتباه محض می‌داند و معتقد است اخلاق فقط حل تعارض‌های بین فردی نیست بلکه جنبه‌های درونی روانی هم دارد.

همان‌گونه که عنوان شد هیچ پایان‌نامه یا کتابی با عنوان جنسیت و اخلاق تا کنون منتشر نشده، فقط عنوان یک کتاب با موضوع جنسیت و اخلاق- سید آزاد کهنه پوشی، در سایت کتابخانه ملی قسمت فیا وجود دارد که هنوز منتشر نشده است.

۱-۱-۳ جنبه نوآوری و جدید بودن تحقیق:

استخراج دیدگاه‌های فیلسوفان اخلاق و نظریه‌های فمینیستی و تحلیل آن.

استخراج نظریه‌های دینی و تحلیل آن‌ها.

مقایسه دیدگاه‌های اندیشمندان اسلامی و دیدگاه‌های متفکران غربی و نشان دادن برتری دیدگاه اسلام در زمینه جنسیت و اخلاق.

۱-۱-۴ سؤال اصلی تحقیق:

جنسیت چه تأثیری در اخلاق دارد؟

۱-۱-۵ سؤالات فرعی تحقیق:

۱- حسن اسلامی، «جنسیت و اخلاق مراقبت» مطالعات راهبردی زنان، سال یازدهم، شماره ۴۲، ص ۷-۴۲.

۲- فاطمه صفری، «جنسیت و اخلاق» پیام زن، شماره‌های ۸۶-۸۵-۸۴.

۳- لارنس جی واکر «جنسیت و اخلاق» کتاب راهنما (رشد اخلاقی)، ترجمه محمدرضا جهانگیرزاده، ۱۹۸۹، ج اول، ص ۲۳۳-۱۹۰.

- ۱- بنا بر اصل اشتراک زن و مرد در فطرت انسانی و شئون اخلاقی ناشی از فطرت، چگونه می‌توان رابطه اخلاق و جنسیت را تحلیل نمود؟
- ۲- تفکیک اخلاق زنانه و مردانه بر اساس مبانی و مستدللات فمینیستی دارای چه اشکالی است؟
- ۳- آموزه‌های ناظر به تفاوت‌های اخلاقی زن و مرد در متون دینی را چگونه می‌توان تحلیل کرد؟
- ۴- با توجه به آموزه‌های دینی و فلسفی اسلامی پیرامون نفس و بدن، رابطه جنسیت و اخلاق را چگونه تبیین کرد؟
- ۵- تأثیر تفاوت‌های تکوینی و تشریحی زن و مرد در اخلاقیات آن‌ها، در چه حد است؟

۱-۱-۶ فرضیه‌ها:

- ۱- فضایل و رذایل اخلاقی زنانه و مردانه نمی‌پذیرد زیرا اخلاق و فضائل انسانی از فطرت انسان سرچشمه می‌گیرد و جنسیت بردار نیست.
- ۲- تفاوت‌هایی که در اخلاق وجود دارد دیدگاه اخلاق فمینیستی را تأیید نمی‌کند.
- ۳- آموزه‌های ناظر به تفاوت‌های اخلاقی زن و مرد در متون دینی بیشتر بر تفاوت در شدت و ضعف برخی خصلت‌های اخلاقی و نیز تفاوت در رفتارهای اخلاقی پای‌فشاری می‌کنند.
- ۴- گرچه به نظر می‌رسد نفس انسان انوثت و ذکورت نمی‌پذیرد اما تأثیر ساختار جسمی زنان و مردان در چگونگی سیر مراحل اخلاقی قابل چشم‌پوشی نیست.
- ۵- علیرغم اشتراک اصول اخلاقی بین زن و مرد، تفاوت‌هایی در نموده‌های رفتاری اخلاقی متناسب با شئون و نقش‌های جنسیتی بین زن و مرد وجود دارد که در آموزه‌های دینی نیز قابل استنباط و استخراج است.

۱-۱-۷ اهداف تحقیق:

- شناخت و حل مسئله بنیادی تأثیر جنسیت در اخلاق که دغدغه فکری بسیاری از اندیشمندان است و استفاده از نتایج کاربردی آن.
- ضمن موضع‌گیری در برابر اخلاق فمینیستی و تبیین ایرادات و اشکالات آن، به استخراج و بیان تمایز و برتری دیدگاه اسلام در مسئله جنسیت و اخلاق و رد هرگونه یکسویه‌نگری به اخلاق- اخلاق زنانه‌نگر و اخلاق مردانه‌نگر - می‌پردازیم.
- تحلیل آموزه‌های دینی ناظر به تفاوت‌های اخلاقی در حوزه جنسیت.

۱-۱-۸ بهره‌وران (اعم از مؤسسات آموزشی، پژوهشی و اجرایی و غیره) نظیر:

- ۱- مراکز آموزش عالی به ویژه دانشگاه معارف اسلامی در راستای تدوین متون درسی و کمک‌درسی گرایش اخلاق اسلامی.

- ۲- شورای اجتماعی و فرهنگی زنان در راستای سیاست‌گذاری‌های خاص فرهنگی و اجتماعی.
- ۳- گروه عالی اخلاق در شورای عالی انقلاب فرهنگی در مرحله سیاست‌گذاری‌های کلان.
- ۴- سایر مراکز آموزشی، پرورشی و تبلیغی می‌توانند در بخش‌های فرهنگی و برنامه‌ریزی‌های اخلاقی برای دختران و پسران از این تحقیق بهره‌مند شوند.

۱-۱-۹ روش کار:

الف) نوع روش تحقیق: در این تحقیق از روش تحلیلی و تطبیقی در بخش‌های مختلف استفاده شده است.

ب) روش گردآوری اطلاعات:

در این تحقیق از روش کتابخانه‌ای استفاده شده و به صورت جنبی و حاشیه‌ای از آماری که نتایج تحقیقات میدانی دیگران در راستای استشهاد بر تحقیقات مورد استفاده قرار گرفته است.

پ) ابزار گردآوری اطلاعات:

ابزار اصلی گردآوری اطلاعات فیش‌برداری بوده و به صورت جنبی در اثنای تحقیق در موارد خاص از برخی موارد دیگر نیز استفاده گردیده است.

ت: روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:

روش تحلیل اطلاعات عقلی و نقلی (روش ترکیبی) است یعنی ما با عقل و نقل (نگاه برون‌دینی و درون‌دینی) به تحلیل این مسئله پرداخته‌ایم.

۱-۱-۱۰ ساختار تحقیق:

این پژوهش بر یک پیشگفتار و پنج بخش بنا شده است:

بخش اول: کلیات و مفاهیم

فصل اول: (بیان مسئله - پیشینه تحقیق - جنبه‌های نوآوری و جدید بودن - سؤال اصلی، سؤالات فرعی - فرضیه‌ها - اهداف - نام بهره‌وان - روش کار - روش گردآوری - ابزار گردآوری).

فصل دوم: مفهوم‌شناسی (تعریف و رابطه جنس و جنسیت - تعریف اخلاق - رابطه رفتارها و صفات اخلاقی، رابطه آداب و اخلاق، رابطه دین و اخلاق، تمایز اخلاق دینی و اخلاق سکولار و تعریف اخلاق جنسی و جنسیتی).

بخش دوم: دیدگاه‌های غرب پیرامون جنسیت و اخلاق که شامل سه فصل؛ فصل اول مشتمل بر سه دوره می‌شود: ۱- دوره‌ی یونان باستان (دیدگاه افلاطون، ارسطو و فیلون)؛ ۲- قرون وسطی (دیدگاه آگوستینوس و توماس آکوئیناس قدیس)؛ ۳- دوران جدید (ژان ژاک روسو و امانوئل کانت)؛ و بخش دوم: «تأثیر جنسیت در اخلاق» از نگاه عهدین: الف: دیدگاه عهد عتیق (تورات) شامل: ۱- خلقت